

4. Масловська Л. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. — 366 с.

5. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. — 2-ге вид., виправлене і доп. — Суми: ВТД ВТД «Університетська книга», 2003. — 348.

6. Руденко М. Д. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії: Видання друге, доповнене. — Тернопіль: Джура, 2005. — 412 с.

7. Туниця Ю. Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей / Ю. Ю. Туниця. — К.: Знання, 2006. — 314 с.

8. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки. / РВПС НАН України / Відп. ред. Дорогунцов С. І. — К.: Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. — 336 с.

9. Боришук Є. М. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем / Боришук Є. М. — Львів: Растр-7, 2007. — 436 с.

10. Боришук Є. М., Загорський В. С. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації еколого-економічних систем / Євген Боришук, Володимир Загорський // Регіональна економіка. — 2005. — № 3. — С. 113—119.

Л. М. Грановська, д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри гідромеліорації
та економіки природокористування,
Херсонський державний аграрний університет

ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АСПЕКТУ ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА І ПРИРОДИ ВІД ФІЗІОКРАТІВ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

The article deals with the matters of the evolutionary historical aspect of the interaction of the society and nature/ It defines the essential trends of using polyfunctional territories under the conditions of stable development.

Економічний аспект взаємодії суспільства і природи має певну історію. Вона розпочалася з фізіократів, які вважали, що багатства суспільства створюються в землеробстві. Значну увагу цьому питанню приділяли Д. Рікардо та Т. Мальтус, однак на перспективу економічного зростання вони дивилися песимістично. Карл Маркс вважав, що капіталізм руйнує природу і тільки комунізм руйнує протиріччя між людиною і природою. У теперішній час всі економічні школи так чи інакше пов'язують економічний розвиток з екологічними проблемами. Ще в кінці 50-х років минулого століття вчені, політичні та громадські діячі багатьох країн

світу почали усвідомлювати ресурсно-екологічну небезпеку. Існуючі тенденції у демографічному і соціально-економічному розвитку практично всіх країн ставили під сумнів можливості зеленої біосфери зберігати екологічну рівновагу та забезпечувати життєвими ресурсами всезростаючу кількість народонаселення планети. Виникла необхідність радикальної зміни парадигми розвитку земельної цивілізації. У протилежному випадку, ніякі екологічні і природоохоронні заходи, навіть комплексного характеру, а також широкомасштабні науково-технічні інновації й жорсткі економічні механізми регулювання ресурсно-екологічних процесів не зможуть забезпечити нормальне функціонування біосфери та її найважливішої складової частини — людського суспільства [1, с. 16]. Мова йде про забезпечення необхідними природними ресурсами соціально-економічного розвитку суспільства та збереження безпечних для здоров'я людини природних умов. Тому об'єктивно виникає потреба в здійсненні заходів щодо ефективного розв'язання ресурсних, економічних і соціальних проблем на всіх рівнях управління: національному, регіональному та локальному. Ця глобальна проблема повинна вирішуватися кожною країною з урахуванням її природно-ресурсного потенціалу, екологічних, економічних, виробничих, науково-технічних і соціально-економічних особливостей загалом, так і окремих регіонів. Саме надмірне загострення ресурсних, енергетичних, екологічних, економічних і соціальних проблем безпеки життєдіяльності і функціонування суспільства у другій половині XX ст. зумовило необхідність пошуку принципово нових моделей майбутнього цивілізованого розвитку.

Досить довго у вітчизняній економічній науці існував принцип можливості вирішення українських проблем поза контекстом світових і регіональних тенденцій розвитку. Сьогодні можна визначити закономірності функціонування української економіки, однак тільки в тісному зв'язку з світовою економікою і світовим господарюванням [2, с. 33—48]. Постає питання розробки нової парадигми соціально-економічного зростання, формування науково-методологічних і методичних засад розвитку та їх практичного впровадження.

Наприкінці XX століття загальною стратегією для поступального розвитку людства світове співтовариство проголосило перехід всіх країн світу на шлях сталого розвитку. Принципово важливе і фундаментальне значення мала Конференція ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, яка відбулася в червні 1992 року у м. Ріо-де-Жанейро та проголосила нову Концепцію

сталого (стійкого) розвитку країн світу. Концепція була проголошена після публікації звіту «Наше спільне майбутнє» Прем'єр-міністра Норвегії Гро Харлем Брундтланд у 1987 році. Концепція отримала світове визнання і стала домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI столітті, стратегічним напрямком забезпечення матеріального, соціального та духового розвитку суспільства.

Крім того, був задекларований Порядок денний на XXI століття — це план дій з метою розробки стратегій і комплексних програм щодо зупинення екологічної деградації і відновлення навколишнього середовища, забезпечення екологічно-раціонального і сталого розвитку всіх країн. Основною метою цих важливих документів є забезпечення добробуту і якості життя людини за допомогою раціонального функціонування екологічної підсистеми як складової еколого-економічної системи. Саме потенціал екологічної підсистеми здатний забезпечувати вирішення соціальних і економічних проблем суспільства, не порушуючи здатність екосистем до самовідновлення і самовідтворення. Антропогенний та техногенний тиск на природні екосистеми призводить до змін у цих системах, результатом яких є як позитивні, так і негативні наслідки.

Саме ці наслідки як на макро-, так і на мікрорівні призводять до зміни форм господарювання в господарсько-виробничих комплексах, а це, у свою чергу, ще більше змінює стан природних екосистем. У даному випадку виникає зворотний зв'язок, який дістав назву закону бумерангу, чи закону зворотного зв'язку взаємодії людини і біосфери П. Дансеро, або четвертий закон Б. Коммонера: «ніщо не дається дарма». Сутність закону полягає в тому, що людині завжди доводиться розплачуватися за ті зміни, які вона привносить у навколишнє природне середовище.

При функціонуванні агроекосистем, як відмічає Л. Г. Мельник, діє закон спадної віддачі А. Тюрго — Т. Мальтуса, який свідчить про закономірності впливу людини на природні екосистеми: «... підвищення питомого вкладення енергії в агроекосистему не дає адекватного пропорційного збільшення її продуктивності (урожайності), тобто зниження енергетичної ефективності сільсько-господарського виробництва неминуче і викликане заміною ручної праці механічною, а природної родючості ґрунтів — штучною» [3, с. 113].

Наслідками дії закону бумеранга, спадної віддачі та міри перетворення еколого-економічних систем є правило демографічного насичення: «...у глобальній чи регіональній ізольованій су-

купності кількість народонаселення завжди відповідає максимальній можливості підтримання його життєдіяльності, включаючи всі аспекти сформованих потреб людини» [4, с. 143]. Недотримання цього правила призводить до різкого дисбалансу у взаємовідносинах «людина–природа», що може призвести до демографічної катастрофи. Однак посилення антропогенного тиску на еколого-економічні системи, з одного боку, змінює природний стан навколишнього середовища, а з іншого — «примушує» суспільство створювати нові механізми для його поліпшення, а саме впроваджувати ресурсо- і природозберігаючі технології, очисні споруди, наукоємні технології тощо.

Одним із важливих чинників забезпечення переходу суспільства до моделі сталого розвитку є підвищення екологічної (еколого-економічної) ефективності господарської діяльності. Йдеться про необхідність зменшення обсягів природних ресурсів, що витрачаються на кожну одиницю продукції (а в підсумку — одиниці грошового еквіваленту ВВП), що виробляється, зменшення кількості забруднюючих речовин, відходів, утворення яких пов'язане з виробництвом одиниці продукції кожного з секторів (галузей) господарства та економіки загалом. Проблема забезпечення стійкого розвитку, як коментують фахівці [5, с. 34—39], безпосередньо пов'язана з цілим комплексом економічних і соціально-економічних характеристик (виробництво національного доходу на душу населення; зайнятість населення; чисельність населення, що живе за межею бідності; рівень захворюваності; середня тривалість життя та ін.). Це означає, що параметри, які характеризують сталий розвиток, мають охоплювати як соціальний, так і економічний вектори.

Сталий розвиток можна визначити як запропоновану світовим співтовариством, поглиблену сучасну концепцію «бажаного суспільного розвитку, що ґрунтується на стратегії оптимізації всієї діяльності людства в його взаємодії з довкіллям» [6, с. 283]. С. Дорогунцов та О. Ральчук визначають сталий розвиток як баланс інтересів поколінь у межах конкретної еколого-економічної системи, «де покоління кінця горизонту і планування» повинні мати рівень безпеки не менший, ніж «покоління на початку горизонту і планування» [7, с. 38—39]. Л. С. Гринів пов'язує можливість сталого розвитку з практичною реалізацією ноосферної концепції та через забезпечення стабільного функціонування еколого-економічної системи [8, с. 54].

Деякі науковці не виділяють окремо дефініції «сталість» та «збалансованість». Так, З. В. Герасимчук, вважає, «...що необ-

хідність сталого збалансованого розвитку національної економіки впливає із законів економічного розвитку. Їх дія спрямована на забезпечення пропорційності розвитку всієї національної економіки та дотримання відповідності між усіма її структурними елементами, між потребами суспільства, з одного боку, й ресурсами, з іншого, на розподіл і ефективне використання предметів споживання з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства при мінімізації витрат праці, а також нанесення мінімальної шкоди навколишньому середовищу» [9, с. 324]. Можна відмітити, що при здійсненні будь-якого структурного перетворення управління розвитком повинне спрямовуватись на забезпечення збалансованого руху системи у визначеному напрямі досягнення сталого розвитку.

О. Веклич відмічає, що ідея сталого розвитку «базується на узгодженні економічного процесу із збереженням природно-ресурсного потенціалу з метою забезпечення життєвих потреб нинішнього і майбутнього поколінь» [10, с. 62—63]. У цьому контексті охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів розглядається не як самоціль, а як невід’ємна частина прогресу соціального розвитку. Основною концепції сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді «людина — суспільство — природа». Заслуговує на увагу визначення сталого розвитку бельгійського еколога Д. Девуїста (Dimitri Devuyt) «...як багатовимірної концепції, що може бути усвідомлена через підхід, який передбачає соціальну частину як об’єкт управління, екологічну — як обмеження, економічну — як інструментарій. Мова йде про сприйняття системи цінностей, у якій економічна ефективність вимірюється соціальними потребами всіх людей на планеті, а не лише згідно з бажанням певних індивідів» [11, с. 2].

Політика сучасного регіонального розвитку має сприяти раціональному використанню природно-ресурсного, виробничого, інвестиційно-інноваційного та інших потенціалів, створенню умов для врахування особливостей кожного регіону (природно-географічних, історичних, демографічних, виробничих, економічних і соціальних) в контексті загальнодержавних інтересів. При цьому необхідно враховувати поліфункціональний статус цих територій: водночас вони можуть виступати і як промислові, і як рекреаційні, а подекуди і як агроландшафтні зони, причому без особливо визначеного механізму їх підтримки на державному рівні. Аналізуючи різнонаправлене використання зони рисосіяння, було виявлено, що цю територію можна розглядати як типову зону по-

ліфункціонального призначення, тобто таку, яка має рівноцінний статус пріоритетності просторових функцій у соціально-економічному розвитку територій (як-то рекреаційний та агропромисловий водночас).

Визначення та обґрунтування економічного режиму використання зон поліфункціонального призначення (на прикладі зони рисосіяння України) поглиблює та наповнює якісно новим змістом потенційні можливості щодо активізації та дієвості важелів економічного стимулювання розвитку територій подвійного статусу.

Таким чином, зонами поліфункціонального призначення можна вважати такі зони, в яких рівноцінно поєднуються різні пріоритети розвитку територій. У законодавчому полі відсутнє поняття зон поліфункціонального призначення та режим їх використання, однак в сутнісному плані є аналоги у вигляді вільних економічних зон (ВЕЗ). Однак не всі зони поліфункціонального призначення є за статусом рівноцінними ВЕЗ. Тому зонами поліфункціонального призначення можна вважати території з різними просторовими функціями (як то рекреаційною та аграрно-промисловою; біоландшафтною та рекреаційною тощо), що мають рівноцінний статус пріоритетності в соціально-економічному розвитку територій. У зв'язку з відсутністю законодавчої підтримки зон поліфункціонального призначення особливо важливе значення має механізм протекціонізму на регіональному рівні. Для цього логічно використовувати резерви фінансування з місцевого бюджету (природоохоронного фонду) для послаблення наслідків тих протиріч, які виникають між різними структурними складовими просторового розвитку.

Суспільство не може зупинити процес природокористування і разом з тим не може не враховувати інтереси майбутніх поколінь. Виходом з такої складної ситуації може бути тільки збалансована структура природокористування та темпи споживання природних ресурсів, що формуються у відповідності з екологічними обмеженнями територій та здатністю природи самовідновлюватися.

Література

1. Волошин В., Трегобчук В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 7—22.
2. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / РВПС України НАН України / Відп. ред. С.І. Дорогунцов. — К.: Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. — 336 с.

3. Мельник Л. Г. Екологічна економіка: Підручник. — Суми: ВТД «Універс. книга», 2002. — 346 с.
4. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. — 654 с.
5. Основи стійкого розвитку: Посібник для перепідготовки фахівців / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. — 325 с.
6. Семенюк Е. Развитие стальной // Экономическая энциклопедия: У трех томах. — Т. 3. — К.: ВЦ Академия, 2003. — С. 283.
7. Дорогунцов С. И., Ральчук О. М. Управление техногенно-экологической безопасностью парадигмы стабильного развития: концепция системно-динамического решения. — К.: Наукова думка, 2001. — С. 38—65.
8. Гринів Л. С. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки // Регіональна економіка. — 2001. — № 4. — С. 54—53.
9. Герасимчук З. В. Регіональна політика стабильного развития: методология формирования, механизм реализации: Монография. — Луцк: Надстир'я, 2001. — 526 с.
10. Веклич О. О. Аналіз ефективності вітчизняного економічного механізму природокористування щодо ідей стабильного развития // Матеріали 2-х конференцій та рекомендацій до проекту Національної стратегії: «Економічні реформи України в контексті переходу до стабильного развития». — К.: Інтелсфера, 2001. — С. 95.
11. Європейське майбутнє — у поглибленні відносин з НАТО // Уряд. кур'єр. — 2005. — 24 лют. — С. 2.

С. П. Калашнікова, канд. екон. наук,
доцент кафедри маркетинга,
Поволжская академия государственной службы
им. П. А. Столыпина

РАЗВИТИЕ ИДЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ ПРИ РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УРБАНИЗИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Ideas suggested by S.A. Podolynskiy about working out the energy budget of a territory taking into account the contribution made by vegetation to energy conservation and reproduction of natural capital are very important for optimising the development of the urban territories.

В современных условиях новой тенденцией в сфере эколого-экономического регулирования природопользования является более полный учет качества городской среды на урбанизированных